

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВПЛИВУ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУСПІЛЬСТВІ

THEORETICAL BASES OF RESEARCH OF PROCESS OF INFLUENCE OF MASS MEDIAS ON FORMING OF TOLERANCE IN SOCIETY

У статті розкривається вплив ЗМІ на формування толерантності у сучасному суспільстві. Окреслено теоретичну базу дослідження – праці науковців, які досліджували феномен толерантності у суспільстві та роль, яку він відіграв в етичній поведінці сучасної людини.

Ключові слова: толерантність, ЗМІ, сучасне суспільство, соціальна поведінка, інформаційне суспільство, терпимість, етика, мораль.

В статье раскрывается влияние СМИ в формировании толерантности в современном обществе. Определена теоретическая база исследования – труды ученых, которые исследовали феномен толерантности в

обществе и роль, которую он играет в этическом поведении современного человека.

Ключевые слова: толерантность, СМИ, современное общество, социальное поведение, информационное общество, терпимость, этика, мораль.

The article reveals the role of the media in the formation of tolerance in modern society. The theoretical basis of the research is defined – the works of scientists who studied the phenomenon of tolerance in society and the role that it plays in the ethical behavior of modern man.

Key words: tolerance, mass media, modern society, social behavior, information society, tolerance, ethics, morality.

УДК 316.43

Горпинич О.В.

к.філос.н., доцент кафедри економіки підприємств та соціальних технологій
Державний університет телекомунікацій

Постановка проблеми. XXI століття створило умови для ослаблення кордонів між країнами і народами завдяки небувалому стрибку інформатизації суспільства та розширенню міжнародного співробітництва. Разом з тим, світ всупереч усім очікуванням, став більш конфліктним, загострилися етнічні, релігійні та економічні проблеми як на міжнародному, так і міжособистісному рівні. Тому на даному етапі розвитку суспільства на перший план виходять принципи і смисли, необхідні для загального виживання і вільного розвитку: етика і стратегія ненасильства, ідеї терпимості до чужих позицій, цінностей, культур, ідеї діалогу і взаєморозуміння, пошуку взаємоприйнятних компромісів. Це змушує знову звертатися до феномену толерантності, з'ясовувати роль, яку він відіграє в етичній поведінці сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На становлення концепту толерантності вплинули праці Дж. Локка, М. Уолцера, М. Бенза, А. Дрюзе, С. Жижека, А. Модржевські, С. Картера, В. Кемерова, М. Коржевські, Ю. Хабермаса, О. Лебедевої, В. Лекторського, С. Льїнської, А. Мічуріна, Д. Мутагірова, В. Ніколенка, Т. Скворцової, М. Смагіної, В. Шаліна, А. Шипілова, М. Шугурова та ін., які присвячені теоретико-методологічним аспектам вивчення окремих проявів толерантності. У працях Р. Валітової, В. Золотухіна, Н. Круглової, В. Шаліна та ін. розглядаються різні аспекти філософського розуміння толерантності – етичний, аксіологічний та ін.

Суттєвий внесок у науковий аналіз різних видів толерантної соціальної поведінки зробили М. Алієв, О. Асмолов, В. Ачкасов, Г. Бардьер,

Є. Головаха, П. Гречко, О. Грива, А. Григорян, Л. Дробіжева, Н. Круглова, Д. Мутагіров, В. Петров та ін.

На становлення соціологічної концепції толерантності вплинув розвиток понять «соціальна солідарність», «злагода» (Е. Дюркгейм, П. Сорокін, Т. Парсонс, Ф. Тьоніс, В. Ніколенко, К. Урсуленко та ін.), публічна соціологія прав людини (М. Буравой та ін.).

Окремі важливі питання соціологічного вивчення проблеми толерантності та її місця у категоріальному апараті соціології представлені у роботах таких учених, як Є. Головаха, М. Мчедлов, Н. Паніна, В. Паніотто, Н. Победа, О. Ручка, В. Соколова та ін.

Концептуалізація соціальної толерантності враховує концепції соціальної нерівності, які розробляють А. Андреев, Н. Коваліско, О. Куценко, С. Макеев, О. Шкаратан та ін.

Різні аспекти функціонування ЗМІ у суспільстві розглядаються у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, питанням взаємодії влади і засобів масової інформації присвячені праці В. Здоровеги, О. Копиленка, В. Лизанчука, В. Миронченка, А. Москаленка, Г. Почепцова, В. Різуна, А. Чічановського, В. Шкляра, В. Воробйова, Т. Добросколонської, К. Маркелова, Л. Мухамедової, В. Попова та ін. Проблеми формування толерантності у суспільстві розглядають О. Гриценко, М. Соколов, А. Чічановський, С. Чукут, В. Шкляр та ін.

Постановка завдання. Віддаючи належне науковій і практичній значущості розглянутих наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, слід, однак, зауважити, що серед невирішених

частин проблеми залишається дослідження механізмів впливу ЗМІ на формування толерантності в українській національній свідомості як важливого чинника державотворчих процесів в Україні, що й обумовлює зацікавленість зазначеною проблематикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Толерантність належить до основоположних демократичних принципів, пов'язаних з концепціями плюралізму, соціальної свободи і прав людини. Проблема толерантності набула особливої актуальності з розвитком загальносвітових інтеграційних процесів у різних галузях економічного, культурного, суспільного життя, освіти. Бути толерантним – означає виявляти повагу до іншого способу життя, інших почуттів, традицій, ідей, вірувань.

Поняття «толерантність» трактується як моральна якість людини або стан суспільних звичаїв, традицій, що характеризується стриманістю моральних оцінок, неагресивним способом прийняття морального та соціального зла, прагненням враховувати інтереси інших людей і народів [1].

Толерантність – це шанування чужих поглядів, почуттів, віри, традицій та звичаїв. Наприклад, якщо людина не щира, але при певних обставинах прагне проявити себе з хорошої сторони, гарно спілкується з іншими, але одночасно відчуває ненависть, неповагу, то таку людину ніяк не назвеш толерантною.

У даний час ми стаємо свідками взаємопроникнення різних культур, держав та їх економік. Як відомо, однією з умов розвитку держав і суспільств виступають толерантні відносини між їх суб'єктами. Тому підставою в єдності різноманітних культур служить саме толерантність.

Толерантність як поняття етики розкриває специфічний зміст моралі з такими частинами як повага, визнання, прийняття людиною людини, як свого, а не як когось чужого, іншого. Саме тут вступають у силу моральні відносини.

Аспектами моральних відносин виступають саме толерантні відносини, а у моральній свідомості толерантні відносини і толерантна свідомість відтворюють зміст моральних відносин. Іншими словами, толерантна свідомість має своє місце у структурі моральної свідомості, а толерантні відносини – у структурі моральних відносин.

Моральні відносини можуть бути представлені як система взаємних зобов'язань, що тягнуть за собою певний звіт суб'єктів даних відносин один перед одним при виконанні ними взаємних обов'язків, такі як повага, визнання. Такі зобов'язання включаються у поняття «толерантність», а самооцінка особистого ставлення до поваги і прийняття людини як свого – є відображенням взаємозв'язку відповідальності та свободи. Такі категорії конкретизують

моральні відносини у частині толерантності. Тому поняття толерантності як поняття етики йде від свободи до відповідальності.

Толерантність як поняття етики, вимагає зацікавленості однієї людини в іншій. І, як уже відомо, що будь-яке поняття фіксує насамперед відносини, а не властивості і якості, які розвиваються, проявляються в інших відносинах. Саме тому, толерантність фіксує відносини – відношення людини до людини, групи, до суспільства. У цих відносинах і розвиваються, резюмуються, проявляються повага, визнання, сприйняття, свобода та відповідальність [3].

Толерантність виводиться з регулятивних відносин, розкриває сутність, укладену у моральних принципах поваги, визнання, прийняття людини, які припускають зацікавлене ставлення до нього з боку іншої людини.

Моральна свідомість людини характеризує толерантність як вчинок, який має бути здійснений, як відношення, яке має бути реалізоване конкретною особою. Моральна необхідність поваги, визнання, прийняття – є змістом думки людини, а його свідомість виражає повинність «через себе».

Толерантність висловлює відповідні вимоги модифікації поваги, прийняття. Тобто, це є визнанням гідності, довіри до людей, уважного ставлення до їх переконання, чуйність, ввічливість, делікатність, скромність. Також це визнання іншої людини як своєї, сприйняття її, взаєморозуміння, визнання автономії, підставою чого служить гідність людини. Тому, можна вважати, що толерантність має моральний, нормативно-оцінюючий сенс, висловлює відповідні модифікації моральних вимог.

Залежно від контексту – еволюційно-біологічного, етичного, політичного або психологічного – толерантність наповнюється своїм особливим специфічним змістом.

В еволюційно-біологічному плані розробка концепції толерантності спирається на уявлення про «норми реакції», тобто допустимому діапазоні варіантів реагування, притаманних тому чи іншому виду і не порушують його генотипу.

В етичному плані концепція толерантності виходить з гуманістичних течій, в яких підкреслюється неприходяща цінність гідності і чеснот людини, у тому числі чеснот (різноманітності ознак), що відрізняють багатство індивідуальних варіацій єдиного людського виду. Якщо різноманітність людей, культур і народів виступає, як про це згадували ще гуманісти італійського Відродження, як цінність і гідність культури, то толерантність, що становить норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття інших логік і поглядів, виступає як умова збереження

різноманітності, свого роду історичного права на відмінність, несхожість.

У політичному плані толерантність інтерпретується як готовність влади допускати інакомислення у суспільстві і навіть у своїх рядах, вирішувати у рамках конституції діяльність опозиції, здатність гідно визнати свою поразку у політичній боротьбі, приймати політичний плюралізм як прояв різноманітності у державі.

Отже, толерантність – це світоглядна категорія, яка відображає позицію людини щодо позитивного сприйняття етнічного, конфесійного, політичного, вікового, гендерного розмаїття цінностей.

Для використання поняття толерантності потрібно відповісти на важливі у теоретичному і практичному плані питання:

- якою мірою цінності толерантності поділяються і декларуються офіційними організаціями та інститутами (ЗМІ, інститути освіти, релігії, армії і т.д.),
- якою мірою різні верстви населення, соціальні групи поділяють цінності толерантності,
- яким чином цінності толерантності проявляються у різних сферах життєдіяльності людей,
- чому соціальні інститути, групи, індивіди інтолерантні до тих чи інших об'єктів, і як вони самі виправдовують свою інтолерантність,
- чи можна сформувати толерантні установки і готовність до відповідної поведінки і якщо це можливо, то яким чином [5].

З кінця 60-х років минулого століття у західній літературі не припиняються жваві дискусії з проблеми толерантності. Причому вона есплікується не просто як традиційна проблема західної думки або західного суспільства, але саме як нова проблема глобального світу.

Толерантність нині актуалізується як принцип організації людської спільноти на всіх рівнях його функціонування. У ньому, як в універсальній формі ставлення до інших цінностей, сенсів, установок вбачається не тільки бажаний тип поведінки, але й у деяких випадках – імператив. При цьому толерантність постає як проблема міжсуб'єктної взаємодії, поставлена самою динамікою розвитку суспільства.

Толерантність є певна якість взаємодії між суб'єктом і об'єктом толерантності, що характеризується готовністю суб'єкта приймати соціокультурні відмінності об'єкта, що містять зовнішні ознаки, висловлювання, особливості поведінки і т.д. Ця взаємодія має свою історичну, соціоекономічну та соціокультурну специфіку і багато у чому нею визначається. Як суб'єкт може виступати соціальний інститут (у тій чи іншій мірі регульований державою), соціальна організація, група, індивід. Той же перелік можна застосувати і до об'єкта толерантності. У принципі можливі різні поєднання

суб'єктно-об'єктних відносин: «соціальний інститут – соціальний інститут», «соціальний інститут – соціальна організація», «соціальний інститут – група» і т.д. [4].

У рамках соціологічної парадигми толерантності можна виділити три основні предмети дослідження:

По-перше, толерантність можна розглядати як систему цінностей, що входить у структуру суспільної свідомості. У зв'язку з цим може бути аналіз державної доктрини у цій сфері, основних типів суспільної свідомості, свідомості різних соціальних груп, верств населення і т.д. У цьому випадку об'єктом дослідження будуть виступати проблеми розробки теоретично обґрунтованих показників стратифікації суспільної свідомості, побудова різних його типів, аналіз впливу на кожен тип ідеологічних і соціально-економічних чинників і вплив певного типу свідомості на соціальні процеси і особливості поведінки людей.

При аналізі толерантності як складової структури суспільної ідеології особливу увагу передбачається приділити проблемам класифікації як саме суспільної свідомості, так і її носіїв – класів, соціальних груп, верств населення. Ця класифікація поряд з докладною класифікацією самого поняття толерантності повинна стати основою для створення системи змінних, за допомогою яких будуть розроблятися інструменти збору емпіричної інформації.

По-друге, толерантність може розглядатися у рамках функціонування будь-якого конкретного інституту, особливо значущого для дослідження ідеології толерантності, наприклад, освітнього, ЗМІ і т.д. Аналізуючи цей процес функціонування у рамках будь-якої соціологічної теорії, можна аналізувати особливості впливу толерантних (інтолерантності) цінностей, норм і зразків поведінки на установки і поведінку окремих індивідів або груп.

По-третє, предметом дослідження може бути система міжгрупових взаємодій (міжнаціональних, міжетнічних, міжконфесійних і т.д.). Тут мова йде насамперед про великі соціальні групи, виділені за соціально-демографічними показниками, і проведенні емпіричних досліджень у відносинах між членами цих груп (міжособистісні відносини двох конкретних представників національних або релігійних груп або ж ставлення до людини як представника тієї чи іншої групи) [4].

Виділимо наступні сфери толерантності [3]:

1) Гендерна толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, відсутність ідей про перевагу однієї статі над іншою. Екстремістський прояв гендерної інтолерантності являє собою сексизм – форму політики, індивідуальної або групової поведінки, що дискримінує жінок

в їхніх правах на повноцінну участь у професійній діяльності та суспільному житті, ґрунтується на припущенні, що за особистими характеристиками чоловіки перевершують жінок.

2) Вікова толерантність – неупередженість до апріорних «недоліків» людини, пов'язаних з його віком (нездатність старих розуміти молодь, відсутність у молоді досвіду і знань і т.д.). Вікова толерантність цілком може поєднуватися з прийнятою у багатьох культурах повагою до осіб похилого віку.

3) Освітня толерантність – терпиме ставлення до висловлювань і поведінки людей з більш низькою освітою у високоосвічених людей і до людей з низькою освітою. Очевидно, що даний тип толерантності має відношення до побутової сфери та не пов'язаний з обговоренням питань, де рівень освіти дійсно є вирішальним фактором.

4) Міжнаціональна толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності». Крайні прояви міжнаціональної інтолерантності:

- етноцентризм – дискримінація на основі культурних чи мовних характеристик індивіда або групи. Базується на переконанні у «перевазі» одних культур над іншими;

- ксенофобія – страх і неприйняття іноземців та представників інших культур: переконаність у тому, що «чужаки» принесуть шкоди;

- агресивний націоналізм – думка, що одна нація перевершує у правах іншу.

5) Расова толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси. У своєму крайньому прояві расова інтолерантність є расизм – дискримінація людей за расовим принципом. Базується на припущенні, що деякі групи мають перевагу над іншими.

6) Релігійна толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності, особливостям літургії і т.д. з боку вірян та невірних, представників різних конфесійних груп. У своїй екстремістській формі міжконфесійна інтолерантність є релігійний фанатизм – насадження будь-якої віри, її цінностей і традицій (іноді у масштабі цілих спільнот) і надання соціальних переваг апологетам цієї віри. Релігійний фанатизм базується на припущенні, що дана віра є єдино правильним відображенням релігійної або духовної істини, і що всі люди повинні слідувати її принципам (догматам).

7) Географічна толерантність – неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл та інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки.

8) Міжкласова толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових шарів – багатих до бідних, бідних до багатих.

Формування даного виду толерантності вкрай важливо для країн з досвідом соціальних революцій і особливо «диктатури пролетаріату».

9) Фізіологічна толерантність – ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками і т.д. Даний тип толерантності особливо важливий при дослідженні дітей дошкільного та шкільного віку, низько освічених шарів і т.д.

10) Політична толерантність – ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів і т.д. Крайніми формами прояву політичної інтолерантності є: фашизм і властива тоталітарним режимам політика політичних репресій. Під фашистською ідеологією розуміється переконання у тому, що держава повинна боротися з інакомисленням і за чистоту раси, контролювати життя своїх громадян. Політичні репресії – запобігання вільного і відкритого обговорення політичних ідей і рішень; перешкоджання вільним і чесним виборам; обмеження свободи інформації; жорстоке покарання політичних дисидентів. У принципі, можливий розгляд і зовнішньополітичної толерантності – ставлення до країн і народів на основі принципів, затверджених ООН та іншими міжнародними організаціями. Крайнім виявом зовнішньополітичної інтолерантності є імперіалізм – підпорядкування одних народів іншими для контролю над їх багатством і ресурсами.

11) Сексуально-орієнтаційна толерантність – неупередженість щодо осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

12) Маргінальна толерантність (толерантність щодо маргіналів) – відношення до бомжів, жебраків, наркоманів, алкоголіків, укладених і т.д.

Безумовно, не всі типи толерантності рівнозначні з точки зору їх впливу на соціальну напруженість у суспільстві. Особливу небезпеку становить собою міжнаціональна, міжконфесійна, політична нетерпимість.

Інформаційний простір включає у себе суму складних інформаційних технологій, які є основою, компонентом, що визначає увесь виробничо-економічний простір транснаціональних суспільств. Але це ще й соціалізуюча сила, що впливає на становлення світогляду, сила, яка з однаковим успіхом може сприяти і інтеграційним і дезінтеграційним процесам. Останнє, власне, стосується переважно ЗМІ [6, с. 67].

Виробництво інформації локально зосереджено у спеціалізованих центрах. Простір приймання цієї інформації наразі покриває більшу частину простору соціального буття. Навіть у процесі прямого міжособистісного спілкування чимало тем обговорення задаються ЗМІ. Мас-медіа – це як «третій невидимий», якого переповідають, на нього посилаються, його

хвалять, засуджують і т.д. Небезпека неконтрольованого людьми вторгнення в їхню психіку, маніпулювання їхньою свідомістю викликає обґрунтовану тривогу. Зміст масових інформаційних процесів впливає на емоції, мислення і судження індивіда, на його окремі вчинки і діяльність у цілому. Споживання цього змісту швидко стає звичною необхідністю. Відсутність контакту свідомості з продукцією преси, радіо, телебачення, а для деяких і кіберпростору, розглядається людиною як важкий тягар невідання про події у світі й у соціальному докільді, що позбавляє його інформаційного матеріалу для емоційного реагування і оціночних суджень, що допомагають самоствердженню особистості і прогнозуванню діяльності як власної, так і оточуючих [9].

Не можна не визнати, що засоби масової інформації роблять для нас відкритішими інші культурні світи і формують у сучасної людини здатність до розуміння інших культур як раціональну основу для появи співчуття і емпатії. Водночас, саме засоби масової інформації, формуючи віртуальну реальність як інтелектуальну й емоційну домінуючу психіку, роблять людей байдужішими, агресивнішими і жорстокішими у реальному житті.

За класифікацією англійського журналіста П. Джонсона, сім «смертних» гріхів світової журналістики властиві і вітчизняній:

- 1) перекручування фактів;
- 2) «культ фальшивих образів»;
- 3) втручання в особисте життя;
- 4) «вбивство особистості»;
- 5) використання сексу з метою підвищення тиражів та прибутків;
- 6) отруєння душ дітей тим, що вони бачать, чують, читають;
- 7) зловживання тією владою, яку мають мас-медіа [9].

ЗМІ як спосіб соціального управління і елемент державності здатні ефективно впливати на стан і розвиток соціально-політичних процесів. Помилковою є думка, що засоби масової інформації виконують лише інформативну функцію. Вона спростовується тим, що як «четверта» влада, вони формують громадську думку і у кінцевому результаті громадську свідомість і поведінку людей [8].

Скасування цензури стало важливим кроком на шляху у наданні ЗМІ дійсної, а не декларативної свободи слова і друку, однак цю свободу багато працівників засобів інформації сприйняли як всюдозволеність, як повну непідзвітність не лише владі, а й суспільству [6, с. 21]. В одних випадках мас-медіа намагаються бути навіть не «четвертою», а «першою» гілкою влади і на цій підставі контролювати діяльність інших «гілок», нав'язувати їм свою волю. В інших – ЗМІ під виглядом безпристрасного висвітлення яких-небудь

подій пропускають найзначущу інформацію, що дозволяє уявити загальну ситуацію, картину подій у потрібному ракурсі і світлі. І те і інше, вважає проф. А. Чічановський, однаково неприпустиме для суспільства, яке претендує на статус демократичного [6, с. 52]. «Маючи потужний інформаційний ресурс, ми можемо виробляти такий інформаційний продукт, який буде служити не на користь, а на шкоду державним, суспільним інтересам, а об'єкт доклада зусиль – людина, нація, народи – стане матеріалом для політичних експериментів чи спекуляцій» [6, с. 49].

Звідси, у діяльності ЗМІ (щодо толерантності) мають бути домінуючими такі напрямки:

- 1) утвердження ціннісно-орієнтаційної системи через призму духовності;
- 2) створення атмосфери гласності, демократичності, дискусійності, діалогу з аудиторією, забезпечення на ділі принципу плюралізму думок та суджень;
- 3) суворе дотримання правил і норм професійної етики [7, с. 36].

ЗМІ не лише інформують, повідомляють новини, але й пропагують окремі ідеї, погляди, вчення, політичні програми і тим беруть участь у соціальному керуванні шляхом формування громадської думки, переконань, розробки певних соціальних установок. ЗМІ спрямовують діяльність людини у певну течію. Уся робота ЗМІ безпосередньо спрямована на виконання функції сприяння повної та різнобічної соціальної орієнтації мас.

А от що саме повідомляють, як саме зображують і яке саме уявлення складають, – це вже стосується сфери політики й залежить від інформатора. Наприклад, українське телебачення і радіо та російське про одну і ту саму подію нерідко розповідають по-різному. Ані дивуватися з цього, ані, тим більше, обурюватися цим не варто: українське телебачення має виражати інтереси української держави, російське ж – російської, а ці інтереси, як відомо, не збігаються. А от дивуватися та обурюватися тим, що чужоземний інформатор нерідко використовує наш національний інформаційний простір проти нашої держави, варто і потрібно [2].

Толерантність в інформаційному просторі передбачає наявність різнопланових видань, радіостанцій, телеканалів, а тому необхідно створити зовнішні умови для функціонування ЗМІ у демократичному режимі: державним органам управління потрібно гарантувати усім засобам масової інформації різних форм власності рівні економічні можливості для розвитку і функціонування, дотримуючись законів добросовісної конкуренції. Також необхідно використати у повній мірі можливості нових інформаційних технологій для поширення ідей толерантності, у тому числі через ЗМІ

у мережі Інтернет. Адже саме неконтрольований розвиток Інтернет спричинив появу агресивних інформаційних просторів, що закликають до насильства, нав'язують культ сили, вбивств і тероризму. Останнім часом кількість екстремістських веб-сторінок, груп новин, списків розсилки і чатів швидко зростає. За даними Центру аналізу конфліктних ситуацій США, їх кількість у Сполучених Штатах перевищує 1400, у Британії – 1000, у Росії понад 900 (по Україні дані відсутні, але можна не сумніватися в наявності таких інформаційних ресурсів). До того ж, ці екстремістські ресурси вміщують сотні посилань на сайти ку-клукс-клану, фашистів, націоналістів та інших прихильників агресії і ненависті. Аналіз проблем у даному контексті свідчить, що наразі відсутня ефективна система протидії інформації ненависті, агресії й ескалації екстремізму. Як наслідок, відсутня культура толерантної комунікації у молодіжному середовищі, не забезпечений широкий доступ населення до інформації про процеси формування у суспільстві толерантної свідомості [4].

У різних сферах соціуму толерантність модифікується по-різному. Мотивована громадським життям у політиці – вона виступає невіддільним елементом демократії; у ділових стосунках – готовністю до діалогу; у міжнародних відносинах – повагою до прав, звичаїв, способу життя інших; в освіті – освоєнням діалогових форм навчання, прийняттям цінності толерантної свідомості, формуванням досвіду толерантної поведінки. Особливо важко формувати толерантність до іншого, коли йдеться про етнічні, національні й релігійні відмінності. Рівень міжетнічної толерантності, або нетолерантності, проявляється у різних критичних проблемно-конфліктних ситуаціях міжособового та внутрішньо особового вибору тоді, коли вироблені в іншому соціально-культурному способі життя етнічні стереотипи й норми поведінки не спрацьовують, а нові норми або стереотипи перебувають у процесі свого формування. Тому етнічна толерантність розуміється як наявність позитивного образу іншої культури при збереженні такого ж сприйняття своєї власної. Це значить, що етнічна толерантність не є наслідком асиміляції як відмови від своєї культури, а є характеристикою міжетнічної інтеграції, для котрої характерне прийняття або позитивне ставлення до власної етнічної культури, а також до етнічних культур груп, з якими ця група вступає в контакт.

Важливе зауваження робить проф. А. Чічановський про те, що інформування і інформаційний тиск – принципово різні речі. Під останнім розуміється масована обробка свідомості людей за допомогою налаштованих певним чином засобів масової інформації. Саме ця обставина, за словами професора, визначила стра-

тегію підтримки терпимості, яка містить такий порівняно новий для системи ООН і багатьох окремих держав вид діяльності, як досягнення толерантності у галузі масової комунікації (адже ЗМІ можуть бути використані не лише для гомогенізації суспільства, але й для підбурювання до насильства). Як приклад проф. А. Чічановський наводить спеціальну програму дій ООН і ЮНЕСКО зі створення і зміцнення незалежних засобів масової інформації. У документах цих міжнародних структур визнається, що населенню, втягнутому у конфлікти, неприпустимо пропонувати викривлену картину подій, натомість неупереджена інформація, яка вміщує лише факти, може сприяти зміні поведінки людей у зоні конфлікту у бік більшої терпимості, взаєморозуміння і згоди [6, с.106-107].

Отже, у даний час має велике значення усвідомлення важливості феномена толерантності для нашого суспільства. Проблема виховання толерантності має об'єднати людей різних, насамперед фахівців різних напрямків і рівнів – психологів, педагогів, вихователів, філософів, соціологів, а також представників різних вікових груп (дітей і підлітків, дорослих і молоді).

Висновки з проведеного дослідження. ЗМІ у будь-якому суспільстві виконують важливу інформаційну роль, тобто є своєрідним посередником між владою та населенням. Їх діяльність має важливі суспільно-політичні наслідки, оскільки характер інформації, що адресується аудиторії, визначає її відношення до дійсності і напрям соціальної діяльності.

Коли йдеться про інформаційне поле конкретної держави (а кожна держава його має), то його межі, зазвичай, ототожнюються з її кордонами, охоплюючи національні території, повітряний простір та економіку. Саме у цих сферах діють засоби інформації, які й інформують, тобто повідомляють, зображають, складають про щось уявлення. Інформаційний простір України перебуває у процесі становлення, і його розвиток характеризується значними нерівномірністю і відставанням від розвинених сусідніх країн, які приділяють набагато більше уваги вдосконаленню своєї інформаційної сфери. Окремі сектори національного інформаційного поля (друковані ЗМІ, книговидавання, бібліотечний, архівний та кінематографічний комплекси) не відповідають стандартам розвинутих країн, зазнають подальшого скорочення і навіть руйнування. Інші (Інтернет, мобільний зв'язок), хоч і не досягли рівня передових держав, однак виявляють стійку тенденцію до зростання.

Необхідно у повній мірі використати можливість традиційних засобів масової інформації, а також новітніх інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, транскордонного телебачення для поширення ідей толерантності. Адже саме неконтрольоване використання

цих технологій спричинило появу агресивних інформаційних просторів, що закликають до насильства, нав'язують культ сили, вбивств і тероризму.

Необхідними передумовами функціонування толерантного інформаційного простору є плюралізм думок і поглядів у суспільстві, а також наявність різнопланових видань, радіостанцій, телеканалів. А, отже, державним органам управління потрібно гарантувати усім засобам масової інформації різних форм власності рівні економічні можливості для розвитку і функціонування, дотримуючись законів добросовісної конкуренції. При цьому важливо на законодавчому рівні визначити правовий статус інформаційного простору України, який є одним із головних чинників збереження національного інформаційного суверенітету держави. Сучасні ЗМІ, завдяки можливостям віртуального впливу на свідомість і підсвідомість масової аудиторії, пропонують суспільству готові ціннісно-сміслові та поведінкові моделі. Ці моделі можуть консолідувати суспільство, достатньо ефективно знімати соціальну напруженість, але можуть і підірвати позитивну консолідацію і психологічну стабільність соціуму шляхом створення та просування у маси образів ворогів, розкручування агресивного настрою натовпу. Теоретико-соціологічна розробка проблеми толерантності здатна сприяти вирішенню багатьох соціальних проблем, які провокують екстремізм, ксенофобію, нестабільність як у теоретичній, так і у практичній площинах. Глобалізація змушує рухатися світ у напрямку пошуків найбільш прийнятних для сучасної цивілізації толерантних практик, вивчення яких дозволить оптимізувати соціальні взаємодії у напрямку їх гуманізації.

Однак, у сучасній науці все ще відсутнє однозначне розуміння категорії «толерантність» і меж її застосування, що ускладнює практичні дії з формування толерантності як умови людського співбуття і життєдіяльності у полікультурному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10. К., 2008. 417 с.
2. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.93. Верховна Рада України. К.: Книга, 1993. Т. 5. С. 191-200.
3. Захарчук Н.В. Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації. URL: http://VKPI_fpp_2012_3_6.pdf
4. Паращевін М. Толерантність у сучасному українському суспільстві: загальний стан та регіональні особливості. URL: <http://i-soc.com.ua/files/us2015.pdf>
5. Толерантність у сучасному суспільстві. Її принципи та напрямки. URL: <http://kelmentsi.bukoda.gov.ua/page/tolerantnist-u-suchasnomu-suspilstvi-ii-printsipi-ta-naprymki>
6. Чичановский А.А. За чертой полета: нации и народы после развала СССР. М.: Славянский диалог, 2000. 110 с.
7. Чичановский А.А. В тенетах свободы: политологические проблемы взаимодействия властных структур, СМИ и общества в новых геополитических условиях. М.: Славянский диалог, 1995. 303 с.
8. Шкляр В.І. Національний інформаційний простір. Сучасна українська журналістика: поняттєвий апарат / за заг. ред. А.З. Москаленка. К.: УВП, 1997. С. 11-37.
9. Ягодзінський С.М. Я302 Глобальні інформаційні мережі у соціокультурній перспективі: монографія. К.: Аграр Медіа Груп, 2015. 275 с.